

یادداشت

ایوان طلای «صحن نو»
۱۵۲ ساله شد

سعيد مهرپويا - سرخوش بديعه از پي تاريخ سال گفت / تابذ شمس شعشعه ايوان شاه طوس* شهرپور ۱۵۲ سال پيش، کار ساخت «صحن نو» در سمت شرق حرم مطهر به فرمان فتح علی شاه قاجار آغاز می شود. قدیمی ترین عکس از این صحن که ایوان غربی (امروز: ایوان طلای ناصری) را نشان می دهد توسط آنتونیو جانوژی (یا آن گونه که رایج تر است جیانوزی) گرفته شده است.

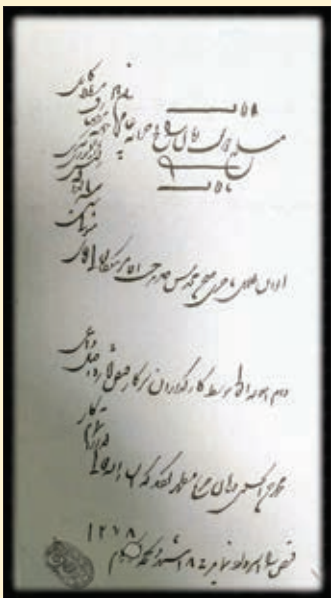
در این عکس تزئینات ایوان، هنوز گچ و کاشی ای است که در زمان محمدشاه قاجار انجام شده است. ۴ سال پس از این عکس، از خرداد ۱۲۴۱. ش طلاکاری ایوان آغاز می شود. داخل ایوان شعری است که حکایت ایوان را باز می گوید (حساب سال و متصدیان و خادمان). این شعر چنین آغاز می شود:

«این بارگاه کیست که از خاک پاک طوس
انوار افکنده به عرش برین عکوس»
پای کتیبه ایوان هم، سال ۱۲۸۲ ه. ق. (حدود ۱۲۴۴. ش) نوشته شده که سال پایان مرمت و طلاکاری ایوان است.

کاشی ها و تزئینات بیرون ایوان همان است که در عصر محمدشاه انجام شده و تاریخ ۱۲۶۲ ه. ق را روی خود دارند.

در آن سال ها در میانه صحن، سقاخانه ای قرار داشته و کف صحن هم سنگ فرش بوده است. در آغاز سده کنونی (دوران نیابت محمدرولی اسدی) سقاخانه جمع می شود و حوض و باغچه ای به جایش می سازند. بعدها شکل حوض بازم تغییر می کند و باغچه هم جمع می شود.

*بیتی از شعر کتیبه های ایوان طلای صحن نو

سند طلاکاری ایوان غربی صحن نو (ایوان طلای ناصری) مربوط به ۱۵۲ سال پیش / ۱۸ ذی حجه ۱۲۷۸: (خرداد ۱۲۴۱)

این مدرسه از بناهای چهارایوانی رایج در میان مدارس خراسان است که فضایی مستطیل شکل دارد. بنای آن دارای دو طبقه و ۱۰۴ حجره است که مقابل هر حجره آن نیز غرفه ای مشرف بر صحن وسیع مدرسه قرار دارد

مدرسه عباسقلی خان شاملو

مدرسه به نقل از کتاب «مشهد در آغاز قرن چهارده خورشیدی»

مشهور به مکتب شاهپور

مدرسه ای است در ضلع جنوبی خیابان سفلی (پایین خیابان) و بالنسبه موقوفات زیادی دارد. بنای آن در سال ۱۰۷۷ ه. ق. یعنی اول سلطنت شاه سلیمان صفوی، بوده است. بانی آن امیرالامراء نظام ایاله عباسقلی خان شاملو بیگلربیگی است. بعدها هم چندبار مرمت شده، از جمله «فریزر» موقعی که به مشهد آمده، مشغول مرمت آن بوده اند. به این ترتیب سردر مدرسه تازه مرمت شده و با کاشی معرق جدید تزئین یافته است و در دو طرف آن نوشته شده: «در تولیت و تصادی ابوالفتح خان شاملو مرمت شد: ۱۳۵۲ قمری».

در پیشانی در، بر سنگ سیاه (معروف به سنگ هرکاره) به خط نستعلیق، حکمی منقور است که اول آن «الملک لله حکم جهان متاع شد آنکه ایالت آخر آن به توجاهت شاهانه مستمال باشد، تحریر فی شهر جمادی اولی ۱۰۷۷» می باشد. بعد از آن، اشعاری است که اول آن چنین است:

«روزی که به این اشرف احکام سرافراز / عباسقلی گشت ز لطف شه ایران»
در پیشانی ایوان مسجد مدرسه، به خط زرد در کاشی معرق مسطور است: «فی ایام دولت السلطان الاعظم و الخاقان المعظم صاحب الحشمة السلطانیة و الشوكة الاسکندریة السلطان بن السلطان ابوالمظفر شاه سلیمان الصفوی الحسینی الموسوی بهادر خان خلد الله تعالی بمیامن دولته کتبه محمدرحیم ۱۰۷۷».

دور کاشی محراب آن، آیه الکرسی مسطور بوده، ولی در مرمت، قسمتی از آن ریخته است و با ساروج مرمت کرده اند. سردر بنا کتیبه ای به خط ثلث و کاشی معرق دارد، که فقط چند آیه از آیات قرآنی آن هنوز باقی است.

منابع:

۱. اعتماد السلطنه، محمدحسن بن علی. (۱۳۶۳). مطلع الشمس. تهران: پیشکام.
۲. محمدتقی مدرس رضوی. (۱۳۸۸). مشهد در آغاز قرن چهارده خورشیدی: مشهور به گزارش مکتب شاهپور. مشهد: آهنگ قلم.
۳. گزارشات میدانی نگارنده.

شعبان شریف - مدرسه عباسقلی خان شاملو در تاریخ ۱۳۵۷/۴/۲۶ با شماره ۱۶۷۶ جزو آثار ملی ثبت شده است. این مدرسه در حاشیه جنوبی خیابان سفلی (نواب صفوی) مشهد واقع شده است. این بنا در سال ۱۰۷۷ ه. به فرمان شاه سلیمان صفوی و توسط عباسقلی خان بیگلربیگی ساخته شده است. در جریان اجرای طرح توسعه حرم مطهر و تعریض خیابان نواب صفوی از ۳۵ متر به ۴۵ متر مطابق طرح جامع شهر مشهد، ضرورت ایجاد می کرد که سردر قدیمی مدرسه که مانع تعریض بود، تخریب یا به عقب برده شود. پس از بررسی های مقدماتی، از آنجا که هشتی پشت در، کاربری چندانی نداشت و از طرفی فاقد هرگونه کار هنری و تزئینی بود، تصمیم گرفتند ساختمان هشتی تخریب و سردر اصلی به اندازه حدوداً ۸ متر عقب برده شود.

مشخصات

این مدرسه از بناهای چهارایوانی رایج در میان مدارس خراسان است که فضایی مستطیل شکل دارد. بنای آن دارای دو طبقه و ۱۰۴ حجره است که مقابل هر حجره آن نیز غرفه ای مشرف بر صحن وسیع مدرسه قرار دارد. ورودی بنا از قسمت انتهایی ایوان شمالی است که پس از عبور از این ایوان می توان وارد راهرو و سپس هشتی شد. ساختمان این هشتی هم روی یک چهارطاقی بنا شده است؛ به عبارت دیگر طرح بنای هشتی از دو مستطیل عمود بر هم تشکیل شده و عاری از هرگونه کار تزئینی است. سطح دیوارها و سقف، تماماً گچ اندود شده و فقط در قسمت ازاره، سنگ سیاهی نصب شده است.

پس از عبور از این هشتی، وارد ایوان شمالی و صحن مدرسه می شویم. همان طور که ذکر شد طرح مدرسه جزو مدارس چهارایوانی است و نمای آن تماماً آجری. فقط سطح، پشت، بغل و بالا و دور ایوان کاشی هفت رنگ و معرق است که به نظر می رسد بخشی از آن، تزئینات الحاقی بعدی باشد. سقف ایوان قبله مدرسه هم دارای مقرنس با کاشی و گچ بسیار زیبایی است که از نظر یک کار حجمی، با فضای مدرسه بسیار متناسب است.

